

Az olvasókörök városa

Kosztolányi szerint minden városnak jellegzetes illata, szaga van, Budapestnek például pótkávé-, Bécsnek sütemény-, Berlinnek füstszaga. *Hódmezővásárhelyről* alighanem azt írta volna, hogy könyvszaga van. A XX. század elején pezsgő kulturális élete miatt „paraszt Párizs”-ként is emlegetett város valamivel későbbi lelkiségéről, sajátos hangulatáról egy *Kosztolányi*nál semmivel sem kisebb nagyságtól, *Németh Lászlótól* értesülhetünk. Az író vásárhelyi kötődései közismertek, *Móricz Zsigmond* társaságában járt először az alföldi településen, hogy a *Szathmáry Lajos* által teremtett tanyai internátust megnézze. A tehetséges parasztfiúk művelésére hivatott, a helyi értelmiség áldozatkészségéből fenntartott *Tanyai Tanulók Otthona*, az első népfőiskola annyira megragadta, hogy akkoriban írt és a Nemzeti Színházban bemutatott tézisdrámája, a minőségiszocializmus kérdéseit boncolgató *Cseresnyés* honoráriumát az otthonnak adományozta. A város hálás volt: az internátust a színmű címszereplőjéről nevezte el, és az 1945 utáni nehéz években otthont, menedéket nyújtott *Németh Lászlónak*. Menedéket, de egyúttal alkalmat is teremtett pedagógiai elképzeléseinek megvalósítására, hiszen éveken át a híres *Bethlen Gábor* Gimnáziumban taníthatott. Évtizedekkel később, visszaemlékezve az „*Óradók királyságá*”-ra és a „*Vásárhelyi idill*”-re, szeretettel teli iróniával írta: „*Élt azonban itt – a város életéből kiszakítva – egy sokkal mulatságosabb s jóval műveltebb réteg: ide vetődött s ide honosodó és ide torzult poéta emberek, itt kitenyészett különcök, akiknek valahogy jó talaj volt ez a megállt idejű, az embert élni hagyó, közönyös s ugyanakkor mégis kedves város, amelyben a mérsékelt bolondságra nemhogy menlevelet adtak, de gyönyörködtek benne, szerették, sőt büszkéek voltak rája.*” Aligha tévedünk, ha *Vásárhely* szellemiségének, sajátos lelkiségének gyökereit a kultúrából táplálkozó közösségi ethoszban keressük. Abban az ethoszban, amely felelősséget érez nemcsak saját, de kisebb vagy nagyobb közössége sorsáért, és tenni is kész érte. Ha kell, a tanyai parasztfiúk tanulását támogatja, ha kell, azilumot nyújt egy üldözött és támadott írónak.

Ez a vásárhelyi civis öntudat és ethosz hozta létre már a XIX. században a közélet és a művelődés szimbiózisának jegyében működő, különféle elnevezésű, de célkitűzésükben azonos egyleteket, olvasóköröket. A város a XIX. század második felében az egyik legdinamikusabban fejlődő település volt, és mint szervesen épülő, tradícióira büszke, képességeiben bízó és céljaiban, jövőjében biztos közösség formálta ki művelődési intézményeit. Ezek sorába illeszkedtek az olvasókörök; *Gulyás Pál* szerint az ország első ilyen intézménye 1869-ben éppen *Hódmezővásárhelyen* alakult meg. Részben a „hivatalos”, az „állami” struktúra ellenében, részben – és ez a lényegesebb – saját igényeinek és céljainak megfelelően hozta létre a művelődni vágyó paraszti és kisiparos közönség. A polgári államban kifejlődő autonóm társadalmi egyesületek nem az öncélú ellenzékiesség, valamiféle „örök kurucság” fórumai voltak, a szellemi építést és nem a rombolást tartották alapvető feladatuknak. Az autonóm civil szerveződések lényegüknél fog-

va demokratikusak és pluralisták, hiszen a hatalomtól függetlenül szerveződnek meg és működnek, illetve elfogadják és hirdetik, hogy a társadalomban különféle értékek és érdekek léteznek, és ezek együttesen alakítják, alakíthatják ki egy ország, egy nemzet arculatát. És persze egy kisebb közösséget, egy városét is. Éppen ez a lényegi tulajdonságuk okozza, hogy totalitárius rendszerek nem tűrik, nem tűrhetik létüket, hiszen a még oly ártatlan célkitűzésű egyletek, körök működése is eleven cáfolata minden diktatúra alapvonásának, az „ein Volk, ein Reich, ein Führer” riasztó nemzetiszocialista és bolsevik tételének.

A magyarországi társadalmi egyesületek története párhuzamosan alakult az ország politikai történéseivel. Addig végezhettek intézményes, jogilag szabályozott keretek között közösség- és kultúraszervező tevékenységüket, amíg a nagypolitika engedte, és attól fogva szerveződhetnek újra, amikortól ez lehetővé vált. Vagy nem teljesen igaz, túlzóan egyszerűsítő ez a tétel? Valóban az történt, hogy az állam kegyesen megengedte működésüket, és a semmiből ismét élni, hatni kezdtek? Vagy netán a legsötétebb diktatúra éveiben is léteztek ezek az egyletek, ha persze nem is intézményesen, de a lelkek mélyén, egy emberibb léptékű és formájú közösségi rendeltetésű művelődési intézményrendszer megteremtése categorikus imperativusaként? Létezve és hatva a mindennapi tettekben és a gondolatokban és láthatatlan hajszalereken keresztül immunanyagot juttatva a társadalom vérkeringésébe, semlegesítve a napi politika szellem- és gerincroppantó mérgét. Vagyis „csupán” arról volt szó, hogy jogilag elfogadott keretek között tevékenykedhettek a politikai viszonyok változása után? Nyilván nem könnyen eldönthető kérdés; hogy közelebb juthassunk a válaszhoz, ahhoz szükségesek az olyan kitűnő elemzések, mint *Hajdu Géza* közelmúltban megjelent monográfiája, *Az olvasókörök városa. Vásárhelyi körök 1945–2000*.

A szerző kétségtelenül a téma legfelkészültebb és legavatottabb ismerője. 1977-ben tette közzé *Vásárhelyi egyletek és könyvtárak 1827–1944* című kötetét, a mostani annak folytatása. Akkor csak annyit írhatott a II. világháború utáni évekről: „Az azonban, hogy 1949-ben minden kört feloszlattak, tekintet nélkül arra, hogy milyen munkát végzett, hogy kik voltak a tagjai, talán egy kissé korai volt.” Az új kötet első része zárja le az 1977-ben megjelentet: a világháború utáni újrakezdés, majd elsorvasztás krónikája a bevezető fejezet, amely értelemszerűen az előző munkába kívánczolt volna. De vajon 1977-ben lehetett volna utalni *Kádár János* belügyminiszterként kiadott rendeletére, vagy megemlíteni, hogy az egyik helyi kommunista vezető, *Oláh Mihály* polgármester többek között azért szorgalmazta az olvasókörök felszámolását, mert azok alapvetően a Kisgazda Párt támazai voltak, a tagok – enyhén fogalmazva – nem az MKP szavazóbázisát erősítették a koalíciós időkben?

A kötet alcíme szerint a Vásárhelyi körök 1945–2000 közötti időszakáról van szó. A fentiekből következik, hogy jó harminc esztendő t érdemben nem tud tárgyalni a szerző, hiszen gyakorlatilag nem léteztek egyletek, körök. 1953-ban – az év aligha véletlen – a korabeli művelődéspolitikai sajtóban megjelent néhány cikk az egykori olvasókörökről, és némi pozitív elemet is felfedeztek a szerzők az egyletek tevékenységében; talán ezen írásoknak is szerepük volt abban, hogy néhány szerveződés működési engedélyt kaphatott. De ez az egy-két szórványos adat csak azt jelzi, hogy áldozatkész személyek a diktatúra szorításának gyengülését érzve megkísérelték helyreállítani az autonóm művelődés szervesen fejlődő és alulról, de-

mokratikusan építkező intézményrendszerét. Hiszen nyilvánvalóvá vált – a szerző szavait kölcsönvéve –, hogy „*A mesterségesen életre hívott és pártellenőrzés alatt tartott új, nagy szervezetek nem tudták nyújtani a régi közösségek emberi melegét, még kevésbé az öntevékenységen alapuló művelődési formákat és legkevésbé a teljes önállóságon nyugvó demokráciát.*” Akár kulcsmondatként is felfoghatjuk Hajdu Géza fenti szavait. Hiszen a kultúra, az igazi, a valódi kultúra mindig közösségi és bensőséges. Nem feladatunk a német romantikában gyökerező és *Spenglernél* kiteljesedő kultúra és civilizáció közötti ellentétet abszolutizálni és egyiket a másik ellen kijátszani, de annyi talán vitathatatlan tényként elfogadható, hogy csak az a személyes és közösségi viselkedési forma válik kultúrává és lesz interiorizált, amely az önállóságon és az öntevékenységen alapul.

Hogy már a rendszerváltoztatás előtt elkezdődhetett az olvasókörök jogi értelemben vett újraszervezése, abban nem kis szerepe volt Hajdu Gézának. A monográfia gerince, meghatározóbb része ezért az újrakezdés részletes, nemcsak különböző forrásokkal, hanem a személyes visszaemlékezés hitelével is alátámasztott krónikája. A szerző mellett – érthetően – sok könyvtáros is szívügyének tekintette az olvasókörök ügyét, és a 1980-as évek elejétől a Hazafias Népfront keretében működő munkacsoport adott keretet, formát a különböző elképzeléseknek. 1987. április 15-én alakult újjá a városban a Sóshalmi Olvasókör, melyet még jó néhányan az alapítása követett. Hajdu Géza kimutatása szerint 17 kör működik a városban.

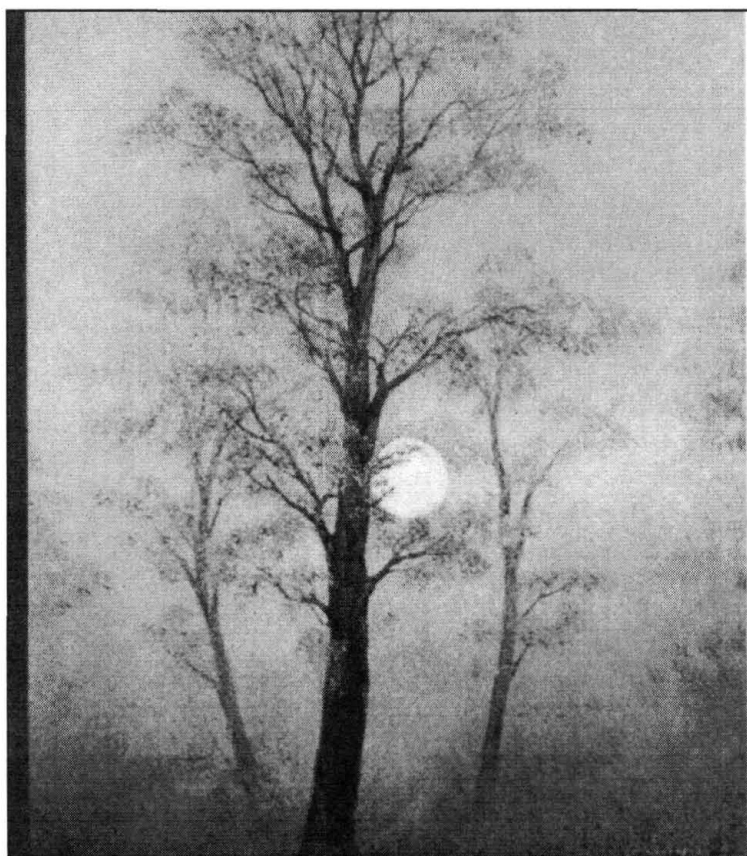
A kötet izgalmas fejezete a körök könyvtáraival foglalkozó. Az 1940-es évek végén megszüntetett olvasókörök könyvei szétszóródtak, jobb esetben a Nép-könyvtári Központba kerültek, de persze ha megmaradnak, sem elégíthették volna ki a mai igényeket. „*Olvasókör és könyvtár összetartozó fogalmak*” – szögezi le a szerző. A körök újjáalakulása utáni legnagyobb kérdés éppen az volt, hogyan, miként juthatnak könyvhöz, milyen formában lehet megteremteni az olvasókörök és a városi közkönyvtár közötti kapcsolatot és intézményesíteni az együttműködést. Hódmezővásárhelyen kialakult ennek egy megnyugtatónak tűnő formája, nevezetesen a *Németh László Városi Könyvtár* ellátja könyvvel az olvasókörökben maradó fiókkönyvtárakat, a helyiségek fűtéséről, világításáról és a könyvtáros személyéről azonban a köröknek kell gondoskodniuk. 2000-ben a városi könyvtár által működtetett 17 fiók közül 11 olvasókörökben kapott helyet. Hajdu Géza behatóan ismerteti e kicsiny könyvtárak forgalmi adatait: sajnos, meglehetősen szerény hatásfokkal dolgoznak. Az okok nyilván sokrétűek, a nem kellő olvasóköri vezetői aktivitás éppúgy része ennek, mint az, hogy az elmúlt 10–15 évben alaposan átrendeződött, átalakult a társadalom értékrendje, az olvasást, a személyiségformáló olvasást egyre inkább a célirányos és haszonelvű, mert a valamilyen közvetlen feladat megoldását szolgáló informálódás vette át. (Spengler szerint nagyjából ez az az állapot, amikor a kultúra átalakul civilizációvá.) Kétségtelenül vonzóbbá válhatnának az olvasókörök, ha rendelkeznének számítógéppel és a modern telekommunikáció megannyi eszközével. Az 1990-es évek elején a KMK jelentette meg *Kovács Emőke* és *Kovács Katalin* kitűnő szemletanulmányát, a „*Telekunyhók*” a vidék fejlesztéséért címűt. Tulajdonképpen kár, hogy a kiépült és kiépülő teleházak többnyire a könyvtárakon vagy éppen az olvasókörökön kívül szerveződtek meg annak ellenére, hogy az egyik első hazai publikáció a fent említett volt. (Kár az is, hogy a szerkesztők által javasolt telekunyhó helyett a

színtelenebb, „hivatalosabb” teleház honosodott meg.) A két tevékenység egymásra találása kölcsönösen jótékonyan hathatott volna.

A kitűnő monográfia Barátné Hajdu Ágnes összeállításában egy mintaszerű bibliográfiát is tartalmaz. Az irodalomjegyzék első része a kötethez felhasznált publikációk és kéziratok adatait regisztrálja. Második egysége a Könyvtári Intézet szakkönyvtárában 1985–2000 között nyilvántartásba vett egyéb, az olvasókörökkel foglalkozó cikkeket veszi számba, míg a harmadik rész a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Könyvtártudományi Tanszékén készült, és a tárgyra vonatkozó szakdolgozatokat és szakkollégiumi beszámolókat tekinti át. E 251 tételt számláló jegyzék is jelzi, hogy Hajdu Géza a kérdéskör későbbi vizsgálatát is fontosnak tartja, illetve a könyvtárszakos hallgatók felkészítésében nélkülözhetetlennek tekinti az olvasókörök munkájának megismerését: a főiskolán készült írások az ő irányításával, szakszemináriumán készültek. A kötetben előforduló intézmény- és személyneveket mutatató tárja fel, és néhány tábla színes képmelléklet egészíti ki a gazdag tartalmú kiadványt.

[Hajdu Géza: Az olvasókörök városa. Vásárhelyi körök 1945–2000. Hódmezővásárhely, 2002, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata. 192 p.]

Pogány György

Hajdu Géza

Az olvasókörök városa

Vásárhelyi körök
1945-2000

